

Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişii

Bulgarian Turks' Resistance Against 1984-1989 Melting Pot Policy

Zeynep Zafer*

Özet

Son dönemde Bulgaristan'da ciddi bilimsel araştırmalar ve önceden açık olmayan arşiv belgeleri yayımlanmıştır. Bu yayınlar, baskı ve asimilasyon temelinde hazırlanan Türk ile Müslüman nüfusunun zorunlu veya "gönüllü" göçlerinin ve uygulanan baskıya karşı Bulgaristan Türklerinin direnişinin aydınlatılması açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Sürekli olarak Türk nüfusunu azaltmak isteyen Bulgar yetkililer, zorunlu asimilasyondan ve bir tehlike olarak gördüğü bu nüfustan kurtulmak için yarattığı zorunlu göçten asla vazgeçmemiştir. Bu makalede, arşiv belgeleri ve yeni kaynaklar ışığında Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 döneminde eritme politikasına karşı ortaya koyduğu mücadelesi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Müslüman, Bulgaristan, Asimilasyon, Göç, Mücadele, İstihbarat raporu, İsim değiştirme, Dernek, Örgüt, Protesto yürüyüşleri, Mayıs protestoları.

Abstract

Serious scientific studies and previously undisclosed archive documents have been published in Bulgaria recently. These publications prepared on the basis of oppression and assimilation contain highly important information in terms of clarifying the forced or involuntary migrations of the Turkish and Muslim populations and the resistance shown by the Bulgarian Turks against the oppression applied. The Bulgarian authorities, who wish to decrease the number of the Turkish population constantly, have never given up the idea of forced assimilation and the forced migration to expel this population they considered dangerous. In this paper, in light of archive documents and sources, the struggle of the Turks in Bulgaria during the 1984-1989 period against the melting pot policy has been emphasized.

Key Words: Turk, Muslim, Bulgaria, Assimilation, Migration, Struggle, Intelligence report, Changing names, Foundation, Organization, Protest marches, The May Protests.

* Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.
e-mail: zzafer@gazi.edu.tr

Gazi

Akademik
Bakış

27

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

Giriş

1912 yılında patlak veren Birinci Balkan Savaşından 1985 yılına kadar belli aralıklarla Bulgar siyasetçilerin yarattığı ve gerçekleştirdiği kitlesel “gönüllü” ve zorunlu Bulgarlaştırma hareketleriyle 1877’de başlayan göçler, birbirine bağlıdır. 93 Harbi sırasındaki zorunlu göç ve 1912 yılı zorunlu Hıristiyanlaştırma/Bulgarlaştırma uygulamaları¹, ilk deneyimler niteliğini taşımakta ve daha sonraki süreçler için birer örnek teşkil etmektedirler. Tarih boyunca ortaya konulan direniş, zorunlu asimilasyon ve zorunlu göç uygulamalarının bir sonucudur. Son dönemde Bulgaristan’da ciddi bilimsel araştırmalar ve önceden kapalı olan arşiv belgeleri, baskı ve asimilasyon temelinde hazırlanan Türkler ve diğer Müslüman nüfusunun zorunlu göçlere ve baskıya karşı direnişinin aydınlatılması açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Bulgar ve Bulgaristan’da yaşayan Türk bilim adamlarının, konunun uzmanlarının bu alandaki çalışmaları, ondan önceki asimilasyon ve zorunlu göç uygulamaları olduğu gibi, 1989 zorunlu göçünü hazırlayan süreci ve Bulgar siyasetinin sinsî arka planını ortaya koymaktadır. Eritme politikası ve göç; Bulgaristan’ın siyasi gündeminden hiç düşürülmemektedir. Türk ve diğer Müslüman nüfusunu yok etmek isteyen Bulgar yetkililer, zorunlu asimilasyondan ve bir tehlike olarak gördüğü bu nüfustan kurtulma amacından asla vazgeçmemişlerdir. Bulgarlaştırma faaliyetlerinin en yoğun (kitlesel) olarak uygulandığı yıllar; 1912-1913, 1941-1942, 1960-1964, 1972-1973 ve 1984-1985’tir. Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanlarının 1877-1878 ve 1885’ten sonraki zorunlu ve “gönüllü” toplu göçleri ise, 1912-1913, 1929-33, 1935-40, 1950-51, 1969-1978 ve 1989 yıllarında gerçekleştirilmiştir.

1984-1985 Bulgarlaştırma Kampanyasında Yaşananlar

Toplu halde isim değiştirme faaliyetine karşı 1984 yılının Aralık ayında Kırcalı’nın birkaç yerleşim merkezinde ve Kırcalı’de protesto amacıyla yürüyüş düzenleyen kalabalığa açılan ateş sonucunda, annesinin kucağındaki bir bebek de olmak üzere toplam 7 Türk öldürülmüş, birçok kişi yaralanmış², tutuklanmış, cezaevine, Belene Kampı’na veya sürgüne gönderilmiştir. Bu olaylar üzerine bir hafta içinde Kırcalı Bölgesinde 11 000 kişinin katıldığı 11 büyük protesto yürüyüşü düzenlenmiştir³. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı’nın üst düzey yönetici kadrolarının katıldığı 4 Ocak 1985 tarihli toplantı tutanağın-

¹ Bkz.: Veliçko Georgiev - Stayko Trifonov, *Pokristvaneto na bulgarite mohamedani. 1912-1913. Dokumenti*, Sofia 1995; Evgeniya İvanova, *Othvirlyenite “priobşteni”*, Institut za iztočnoevropeyska humanitaristika, Sofia 2002.

² Veselin Angelov, *Strogo poveritelno! Asimilatorskata kampaniya sreştu turskoto nacionalno malt-sinstvo v Bulgariya (1984-1989)*, Fondatsiya liberalna demokratsiya, Sofiya 2008, s. 809-810.

³ Petir Yapov, *Dogan. Demonit na DS i KGB*. İzdatelstvo Anabel, Sofia 2009, s. 75.

Görüş

Akademik
Bakış

28

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

da, bu olaylarla ilgili çok önemli bilgiler mevcuttur. Tutanağa göre Güneydoğu Bulgaristan'da 24 Aralık'tan 31 Aralık'a kadar sürekli olarak farklı noktalarda kalabalık protesto yürüyüşleri gerçekleşmiştir. Nitekim Ocak 1985 tarihinde de Balkan Sıradağı'nın eteklerinde bulunan Kotel'e yakın Yablanovo (Alvanlar) köyünde üç gün süren direniş, polis ve askeri güçler tarafından bastırılmış, 1 kişi öldürülmüş, birçok kişi yaralanmış, tutuklanmış ve 20 direnişçi mahkûm edilmiştir. O sırada yalnızca Yablanovo köyünden 22 erkek Belene Toplama Kampı'na gönderilmiştir⁴.

Kuzey Bulgaristan'daki isim değiştirme süreci daha kolay gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Güneyde olup bitenleri, yakınlarından, Türkiye ve Batı kaynaklı radyo yayınlarından takip eden bölge Türkleri, ilk başta yönetim tarafından yayılan söylentilere⁵, "yılana sarılmış gibi" sarılmışlardır. Türklerin birçoğu, Bulgar yetkililerin bu tutarsız ve uydurulmuş açıklamalarını kabul etmiş, kendileri de bu sorunla yüz yüze gelene kadar inanmışlardır. Ancak halkın bazı temsilcileri, Bulgarların yıllarca izlediği periyodik eritme politikasından haberdar olup içlerindeki endişe ve korkudan bir türlü kurtulamamışlardır.

Bulgar arşiv belgelerine göre, Güneydoğu Bulgaristan'daki isim değiştirme işlemi tamamlandıktan sonra Kuzey Bulgaristan süreci gündeme gelmiştir⁶. "Soya dönüş"⁷ sürecinin diğer bölgelerdeki Türkler üzerinde de uygulanacağı konusu, 18 Ocak 1985'te Politbüro üyelerinin ve Bulgar Komünist Partisi İl Başkanlarının gerçekleştirdiği her iki toplantıda T. Jivkov ve G. Atanasov tarafından dile getirilmiştir⁸. 21 Ocak 1985'te İçişleri Bakanlığı yöneticilerinin il emniyet müdürleriyle yaptığı toplantı tutanağından da anlaşıldığı gibi, süreç artık Bulgaristan'ın tamamını kapsamıştır.⁹

Dönemin İçişleri Bakanı D. Stoyanov'un da bulunduğu toplantıda, güneyde olduğu gibi kuzeyde de polis gücünün yanı sıra silahlı kuvvetlerin asi-

⁴ Veselin Angelov, *Strogo Poveritelno! a.g.e.*, s. 809-810; İbrahim Yalimov, *Istoriya na turskata obštnost v Bulgariya*, IMIR, Sofiya 2002, s. 391-400; İskra Baeva/Evgeniya Kalinova, "Vizroditelniyat protses": *Bilgarskata dirjava i bulgarskite turtsi (sredata na 30-te načaloto na 90-te godini na XX vek)*, Tom I, Dirjavna agentsiya "Arhivi", Sofiya 2009, s. 227; Petır Yapov, *a. g. e.*, s. 77-78.

⁵ İskra Baeva - Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 221. Bu asılsız söylentilere göre Kırçali ve Hasköy bölgesinde yaşayanlar Türk değildir. Kuzey Bulgaristan'daki Türklerin kökünde Bulgarlık (Kendilerini Slav olarak kabul eden Bulgarlar, "Proto Bulgar" olarak adlandırdıkları Bulgar atalarını da Türk asıllı olarak kabul etmemektedirler) yoktur, bu nedenle zorunlu asimilasyona tabi tutulmayacaktır. Bu söylentilerle Kuzey bölgelerdeki halkın protesto etmemesini amaçlanmaktadır.

⁶ İskra Baeva/Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 221.

⁷ Bilindiği gibi Bulgar siyasiler, bu insanlık dışı eritme politikasını haklı çıkarmak için Bulgaristan Türklerinin, zorla Türkleştirilmiş Bulgar olduklarını öne sürerek, gönüllü olarak eski Bulgar adlarını geri aldıklarını iddia etmiş ve alaycı bir tavırla zorunlu isim değiştirme sürecine "Soya Dönüş" adını vermiştir.

⁸ *A.g.e.*, s. 217-220.

⁹ *A.g.e.*, s. 221.

Gazi

Akademik
Bakış

29

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

milasyon sürecinde yer alacağı konusu dile getirilmektedir¹⁰. Muhtemel bir direnişe karşı kuzeyde daha büyük önlemler alınır, birçok erkek önceden askeri kamplarda veya Belene Adası'nda toplanır, Emniyet merkezlerinde tutulur. İsim değiştirilme arefesinde tutuklanan "tehlikeli" Türklerle ilgili uygulamayı D. Stoyanov'un ağzından duymak mümkündür.

*"Belene bize sınırsız imkânlar sağlayamadığı için, isimleri değiştirilecek insan sayısı az olan Plovdiv, Sliven, Stara Zagora gibi bölgelerde gözaltında olanlar, İl Emniyet Müdürlüklerinde tutulacaktır. Cezaevlerinin bulunduğu bölgelerde, güvenli olduğu için cezaevlerinde kalacaklardır. Güney Dobruca'nın üç merkezi olan Tolbuhin, Silistre ile Varna ve de Razgrad, Tırgovişte, Şumen üçgenindekiler, gerek duyulduğunda Belene'ye gönderilecektir"*¹¹.

Burada seferberlik bahanesiyle kamplarda toplanan ve Bulgarların yaşadığı köylere sürülen Türklerden söz edilmemektedir. Hasköy ve Kırçali dışındaki Türklerin isimleri, bu şartlarda daha kolay değiştirilmiştir.

Bulgaristan yetkilileri, Türkiye, Avrupa ve tüm dünyanın gözleri önünde, kısa bir süre içinde isim değiştirme sürecini başarıyla tamamlamıştır. Dönemin Devlet Başkanı T. Jivkov, 18 Şubat 1985 yılında şöyle demektedir:

*"Biz 20 yıldır onlara [Türk Yetkililere], göçten söz ettik, onlar da susarak bizimle alay ettiler. Bizim için göç konusu artık kapanmıştır. Göç edecek insanımız yok. Bu insanlar, eskiden Müslümanlaştırılmış Bulgarlardır. Bir adam bile veremeyiz onlara. Bir veya beş kişiyi verecek olursak, elimizi uzatıp kolumuzu kaptırmış oluruz."*¹².

Asimilasyonu kabul etmek istemeyen ve uygulamaya isyan eden çok sayıda Türk tutuklanmış, sorgulanma sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmıştır. Mücadele içinde yer alan her birey, Türkiye hesabına çalışan casus olarak ilan edilmiştir. Cezaevleri dolduğu için 1984'ten 1989'a kadar 517 kişi mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampı'na gönderilmiş, birçok erkek ise askeri seferberlik bahanesiyle göreve çağırılmış ve Bulgarların yaşadığı bölgelerdeki kışlalarda belli sürelerde kapalı tutulmuştur. Aynı zamanda bazı Türkler, tek başına ya da ailece mahkemeye çıkarılmadan, Bulgarların yaşadığı köylere sürülmüştür.

Asimilasyona Karşı Koyma Çabaları

Bulgaristan Türklerinin bazı cesur temsilcileri, kısa sürede gerçekleştirilen zorunlu isim değiştirme şokundan kurtularak söz konusu insanlık dışı uygulama-

¹⁰ A.g.e., s. 222.

¹¹ A.g.e.s., 22.

¹² A.g.e. s., 235.

ya karşı çıkmaya başlamışlardır¹³. Bulgaristan'da yaşayan Türk ve diğer Müslüman topluluklarının zorunlu eritme politikasına karşı direnişi, Aralık 1984-Şubat 1985 tarihleri arasında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu direniş, bireysel ve gruplar halinde karşı çıkma veya gizli sivil toplum örgütleri¹⁴ çerçevesinde ortaya konulmuştur. Pasif mücadele, gelenek ve göreneklere, Türk diline ve Türklük bilincine eskisinden daha sıkı bağlanmak, Türklük ve Müslümanlık bilincini canlı tutmak şeklinde ortaya konulmaktadır.

1984-1985 öncesinden süregelen zorunlu asimilasyona karşı protestolar, 1983'te büyük hız kazanarak bir yıl sonra Güney Doğu Bulgaristan'da kendini çok daha belirgin göstermeye başlamıştır. Özellikle Mayıs ayında Kırcalı'de bölge halkını mücadeleye çağıran bildirimler asılmış, birkaç dernek ve parti kurulmuştur. Bunlar arasında 1984 yılında Bulgaristan Türklerinin Lenin Komünist Partisi¹⁵ ve Momçilgrad'taki [Mestanlı] protesto yürüyüşlerini hazırlayan Osman Salihoglu'nun Derneği de bulunmaktadır¹⁶.

Bulgar İstihbaratı, bir raporunda (18 Ocak 1988) *Türk Kurtuluş Örgütü* ve asimilasyona karşı çıkan bazı Türklerin faaliyetleriyle ilgili dikkat çekici bir değerlendirme yapmaktadır:

*"Bu soruşturma gibi, soya dönüşe karşı mücadele etmek amacıyla 1984 yılından itibaren ortaya çıkan 28 gizli grubu ve birliği devre dışı bırakmak için İstihbaratımızın 6. Dairesinde yürütülen çalışmalarımızla da, gruplar halinde organize edilmiş yıkıcı faaliyetlerin kapsamının ve içinde yer alan kişilerin etki alanının sürekli olarak genişlediği tespit edilmiştir. Bu yasadışı yapıların çoğu, var olan gizli milliyetçi grupların temelinde ortaya çıkmışlardır. Genellikle bu gruplar, [Bulgar] isimlerini geri almakla¹⁷ ilgili yürütülen çalışmalarla aynı döneme denk gelmektedirler."*¹⁸.

Muhammet Hüseyinov (Uzunış), Ocak 1985'te *Uzun Kış Derneği*'ni kurmuştur¹⁹. Bu oluşumun amacı, asimilasyona karşı mücadele etmektir. İsim de-

¹³ A.g.e., s. 274, 299.

¹⁴ Bilindiği gibi, Komünist Partisi bünyesi dışında herhangi bir dernek, örgüt veya grup kurma hakkına sahip olmayan tüm Bulgaristan vatandaşları, haklarını korumak amacıyla büyük tehlikeleri göze alarak Türkiye'deki sivil toplum örgütlerine benzer grup ve derneklerini gizli bir şekilde kurmak zorunda kalmışlardır.

¹⁵ Avni Veliev tarafından kurulmaktadır.

¹⁶ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 202; Toma Bikov, *Dosieto na Dogan*, Millenium, Sofiya 2009., s. 384; Petır Yapov, a.g.e., s. 85.

¹⁷ Bilindiği gibi Bulgar siyasiler, bu insanlık dışı eritme politikasını haklı çıkarmak için Bulgaristan Türklerinin, zorla Türkleştirilmiş Bulgar olduklarını öne sürerek, gönüllü olarak eski Bulgar adlarını geri aldıklarını iddia etmiştir.

¹⁸ Toma Bikov, a.g.e., s. 385.

¹⁹ İbrahim Yalimov, a.g.e., s. 451; Toma Bikov, a.g.e., s. 384; Petır Yapov, a.g.e., s. 85.

ğıştirme sırasında ayaklanan ve şehit veren Kırçalı'ye bağlı, Benkovski (Killi) köyünde doğan Uzunkış'ın örgütü, Burgaz merkezli olup 300 üyesi vardır. Soruşturma 100 kişiyi kapsamaktadır. Sivil toplum örgütünün amacı, barışçıl yöntemlerle Türklerin haklarını aramak olmasına rağmen 9 kişi mahkûm edilmiştir. Derneğin kurucusu M. Hüseyinov'a (Uzunkış) 49 yıl hapis ve 3 yıl sürgün cezası verilmiştir²⁰.

40 kişilik *Benkovski Grubu* da Mart 1985'te oluşturulur. Derneğin amacı, asimilasyona karşı mücadele verecek güçlü bir organizasyona dönüşmektir. Tüzük ve program hazırlayan kurucu ve üyelerden 8'i hapis cezasına çarptırılır, 16'sı da Belene Adası'na gönderilir. Her iki grubun faaliyeti, 1986 yılındaki tutuklamalarla sona erer.

İçişleri Bakanı D. Stoyanov tarafından verilen bilgiye göre (19 Ekim 1987) Razgrad bölgesinde Mayıs 1985'ten önce kurulan iki Türk derneğinin üyeleri tutuklanmış ve soruşturma başlatılmıştır. *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* adlı organizasyonların başında Hlebarovo [Torlak] kasabasından iki kardeş bulunmaktadır. Polis raporlarına göre 1 Mayıs 1985 arefesinde dağıtılan bildirimler, yalnız Razgrad ve Hlebarovo civarında değil, Kuzey Doğu Bulgaristan'ın bazı bölgelerine de ulaştırılmıştır.²¹

Başında Hlebarovolu iki kardeşin²² bulunduğu *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* isimli grupların en önemli amacı, asimilasyon sürecini engellemek, Bulgaristan'ın bu konudaki iç ve dış siyasetini etkisiz hale getirmektir. Bu doğrultuda asimilasyonla ilgili siyasi ve sosyal nitelikli bilgiler toplanmaktadır. Örneğin dernek üyeleri, asimilasyon çerçevesinde cezaevine, Belene Kampı'na, Bulgar köylerine sürgüne gönderilen Türklerin listesini oluşturmuş ve Türklere verilmiş cezaları öngören farklı kararların fotokopilerini sağlayarak bazı Batı yayın organları ile insan hakları örgütlerine ulaştırmaya gayret göstermiştir.²³ *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* üyesi 19 yaşındaki bir genç²⁴, Türklere yönelik zulümlerle ilgili bilgiler toplayarak, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Elçilik ve Konsolosluklarına, BBC radyosuna iletmıştır²⁵.

²⁰ İbrahim Yalimov, a.g.e., s.452.

²¹ İskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 361-362, 377-381.

²² Bunlar, 35 yaşındaki Huban Asenov İliev ve 33 yaşındaki Andon Asenov İliev'dir. (Raporlarda Bulgar isimleri geçmektedir.)

²³ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 361-362, 366-367,

²⁴ 377-378.

²⁵ Bedri Aliev Kasabov (Biser İliev Kolev)

A.g.e., s. 377-379.

Türk Kurtuluş Hareketi'nin Şumnu şubesinde de geniş bir faaliyet gösterdiği polis tutanaklarından anlaşılmaktadır²⁶. 18 Ocak 1988 tarihine ait bir istihbarat raporunda Razgrad ve Şumnu derneklerinden söz edilmekte ve yalnız Şumnu bölgesinde 20 grubun kurulduğu konusunda bilgi verilmektedir²⁷. Raporlardan Razgrad, Ruse [Ruşçuk] ve Pazarcik bölgelerinden 28 kişinin *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* ile olan bağlantıları nedeniyle tutuklanıp sorgulandıkları anlaşılmaktadır. Rapora göre *Türk Kurtuluş Hareketi*, Ağustos ayında Türklerin milli duygularını yükseltmek amacıyla bildiri dağıtmaktadır.

Büyük ihtimalle derneklerin faaliyetinden haberdar olan 17 kişilik bir grup, Todor İkonomovo [Mahmuzlu] köyünde kendi birliğini kurmuştur. 18 Ocak 1988 tarihine ait bir rapora göre 1985 yılının Temmuz-Ağustos aylarında oluşturulan ve *Türk Kurtuluş Birliği* adını taşıyan bu sivil toplum örgütünün başkanı Yosev Sandev'dir²⁸. 1985 yılının 7-8 Ekim gecesi Razgrad, Silistre, Tolbuhin, Şumnu ve Varna illerinde birlik adına dağıtılan, üzerinde ay ve yıldızın bulunduğu bildirimlerden 300 kadarı polisin eline geçmiştir. Şiir şeklinde yazılan bu bildirimlerle halka, 26 Ekim için iş bırakma eylemi çağrısı yapılmıştır.²⁹

1985 yılının ortasına doğru gazeteci Halim Pasajov tarafından Sofya'da da gizli bir grup kurularak Türk halkına yönelik bir sesleniş hazırlanır. Bu seslenişte, Bulgaristan'daki Türklerin edebi Türkçe konuşmaları, çocuklarını Türk bilinciyle yetiştirmeleri, rejime yardım etmemeleri, az çalışıp farklı iş sabotajlarıyla rejime engel oluşturmaları konusunda çağrı yapılmaktadır. Grup bu seslenişini, yaklaşık 3 000 bildiri şeklinde dağıtır³⁰.

15 Eylül 1985'te ise öğretmen Demir Davidov³¹, gene Şumnu'ya bağlı Pet Mogili [Beştepe] köyünde *Türk Kurtuluş Örgütünü* kurarak asimilasyona karşı gizli bir direniş başlatmaktadır.³² *Türk Kurtuluş Örgütü*'nün 43 üyesi Şumnu, 6'sı Tolbuhin (bugünkü Dobriç), 2'si Silistre ve 1'i Varna bölgesinden olmak üzere toplam 52 "üyesi ve yardımcısı" bulunmaktadır³³. Raporlardan, oluşumun bildiri dağıtma faaliyetlerinin Nisan 1987 tarihinde de devam ettiği anlaşılmaktadır³⁴.

²⁶ A.g.e., s. 366-367; 378-381.

²⁷ A.g.e., s. 370-371.

²⁸ Türk adı tespit edilememiştir.

²⁹ A.g.e., s. 382-383.

³⁰ A.g.e., s. 452-453.

³¹ Türk adlarına ulaşmak mümkün olamamıştır.

³² A.g.e., s. 382.

³³ A.g.e., s. 384.

³⁴ A.g.e., s. 382.

Tolbuhin ve Varna bölgelerinde ikamet eden bir grup Türk de asimilasyona karşı mücadele etmek için Haziran 1985'te kendi derneğini oluşturmuştur³⁵. Grubun başında, herkes tarafından büyük saygı gören, Tolbuhin'de bir meslek lisesinde çalışan, öğretmen Necmettin Hak vardır. Kendisi, *Türk Milli Partisi*³⁶ veya *Bulgaristan Türklerinin Kurtuluş Partisi*³⁷ adını verdiği oluşumun programını hazırlamıştır. Bu oluşumun kurulmasında yer alan 2 kişi aracılığıyla Necmettin Hak'la tanıştıktan bir süre sonra programı görebilen Ahmet Doğan, kısa sürede program içeriği ile oluşumun adını değiştirerek ve birkaç kişinin desteğini de alarak Necmettin Hak'ın yerine 8 Aralık'ta *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nin başına geçmiştir³⁸.

Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi'nin faaliyetleri, önceki derneklerin çalışmalarını tekrarlamaktadır. Amaç aynıdır ve bu amaca yönelik çalışmalar birbirlerine çok benzemektedir³⁹. Soruşturmalar sırasında kayda alınan sorgu tutanaklarından da anlaşıldığı gibi, *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*, üyeleri aracılığıyla 29 Mart 1986'da ilk defa hareketin programını bazı bölgelere dağıtmaktadır⁴⁰, 31 Mayıs 1986'da ise Varna ve Tolbuhin illerinde yerel seçimleri boykot çağrısında bulunduğu ikinci ve son bildiri dağıtımını gerçekleştirmektedir.⁴¹ Haziran başında ise Ahmet Doğan da dâhil olmak üzere *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nin kilit isimleri tutuklanmış ve soruşturma başlatılmıştır.⁴²

1987 yılının ikinci yarısı, Bulgaristan Türklerinin gizli mücadelesinin yoğunlaştığı ve giderek bilinçli bir hal aldığı dönem olarak görülebilir. 1988 yılının Ocak ve Şubat aylarında Sofya'ya, Türklerin yaşadığı tüm bölgelerden istihbarat raporları iletilmektedir. Bunlara göre artık Türk halkında bir uyanma hissedilmekte, her yerde dernek ve örgüt kurulmakta, rahatça Türkçe konuşulmakta, Müslüman Türk gelenekleri yeniden yaşamın bir parçası haline gelmekte, asimilasyon çerçevesinde yaptırılmak istenen zorunlu uygulamalar halk tarafından reddedilerek yerine getirilmemektedir⁴³. Ama her zamanki gibi Bulgar istihbaratı, gerçekleri görmek yerine halk arasındaki canlanmayı işaret eden

³⁵ Petâr Yapov, *a. g. e.*, s. 86.

³⁶ İbrahim Yalimov, *a.g.e.* s. 446.

³⁷ Toma Bikov, *a.e.g.*, s. 378.

³⁸ *A.g.e.*, s. 376-379.

³⁹ *A.g.e.*, s. 385-386.

⁴⁰ *A. g. e.*, s. 387-388, 394.

⁴¹ *A.g.e.*, s. 400.

⁴² *A.g.e.*, s. 362.

⁴³ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 370-391.

olayları, “*Türkiye’nin soya dönüş politikasına karşı yürüttüğü kışkırtıcı faaliyetler*”⁴⁴ şeklinde değerlendirmektedir. Hükümet de, buna benzer asılsız suçlamalarla Bulgarların desteğini almaya çalışmaktadır.

Eritme politikasına karşı direnişin gittikçe yaygınlaşması, dolaylı olarak Sovyetler Birliği’nde başlatılan açıklık politikasına da bağlıdır. M. Gorbaçov, Bulgaristan’ı eleştirmese de, destek vermemektedir. Görüşme tutanaklarından anlaşıldığına göre, Bulgaristan’a yaptığı ziyaret sırasında 24 Ekim 1985’te Todor Jivkov’la görüşen M. Gorbaçov, Türklere karşı uygulanan asimilasyon konusunda bilgilendirilmiştir. Ancak Gorbaçov, Jivkov’un anlattıklarını yorumsuz bırakarak başka konularda fikirlerini beyan etmeyi tercih etmiştir⁴⁵.

Legal Mücadeleyle Eritme Politikasına Karşı Çıkmak

16 Ocak 1988 tarihi, Bulgaristan’da yaşayan tüm vatandaşlar açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü totaliter sisteme karşı olan bir Bulgar grubu, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* adlı ilk legal oluşumunu kurmuş ve Bulgaristan’da yaşayan tüm vatandaşların haklarını koruyacaklarını, *Hür Avrupa, BBC, Deutsche Welle* ve *Amerika’nın Sesi* gibi yayın kuruluşlarında duyurmuştur. Kuruluş tarihine ait dernek programının bir maddesi, farklı din özgürlüklerinin korunmasıyla, bir diğeri de ülkede yaşayan etnik azınlıkların yaralarının sarılmasıyla ilgilidir. Dernek üyeleri, aralarında Türk ve diğer Müslümanların da bulunduğu tüm etnik azınlıklarla ilgili bu iki madde dışında tüm Bulgaristan vatandaşlarını ilgilendiren pek çok alanda çalışmalar yürütüleceğine dair güvence vermektedirler. *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* kurucu ve üyelerine karşı sürgün ve sınır dışı etme gibi bazı cezalar uygulansa da, daha önceki baskı ve katı yaptırımlar söz konusu değildir. Sosyalist Bulgaristan’da ilk defa rejime karşı bir legal mücadele yapılmakta ve halka duyurulmaktadır. Aynı yılın yaz aylarında Mihaylovgrad’ın (adı Montana olarak değiştirilmiştir) iki köyünde sürgünde bulunan bir grup Türk genci de⁴⁶, legal mücadelenin zamanının geldiğine karar vererek, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*’nin Mihaylovgrad temsilcileriyle bağlantı kurmaktadır. Türk grubun amacı⁴⁷, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* aracılığıyla Bulgaristan Türklerinin yaşadığı baskıları ve sıkıntılarını Batı medyasına duyurmaktır.

⁴⁴ A.g.e., s. 375.

⁴⁵ Veselin Angelov, *Strogo poveritelno!...*, s. 211-212.

⁴⁶ Zeynep İbrahimova, İbrahim İbrahimov, Yusuf Babecki, Vahide Babecka ve Kemal Babecki.

⁴⁷ Bilal N. Şimşir *Bulgaristan Türkleri* kitabının ikinci baskısında bu dernekten ve derneğin bazı önemli faaliyetlerinden söz etmektedir. Ancak yalnız Zeynep İbrahimova ve İbrahim İbrahimov’un isimlerini vermektedir. Bkz. Bilal N. Şimşir., *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Kitapevi, Ankara 2009, s. 426-427.

Görüş

Akademik
Bakış

35

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

1988'de ve 1989 yılı Ocak ayı başında yabancı gazetecilerle röportaj yapan *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin Türk üyeleri, halkın durumu ile asimilasyon çerçevesinde uygulanan baskılar hakkında önemli bilgiler vererek, Liberation, Le Monde⁴⁸ vb. gazetelerde bu konuda bazı haberlerin çıkmasını sağlamıştır. *Demokratik İnsan Hakları Koruma Ligi* kurucularından biri⁴⁹, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin Bulgaristan'da "demokrasi tohumları ektiğini", "demokratik mücadelenin en önemli güç" olduğunu ve bu "mücadelenin stratejisini çizdiğini" belirtmektedir⁵⁰. Petır Yapov'a göre ise "Bu dernek çerçevesinde Türklerin ve Pomakların demokratik mücadelesinin ilk birlikleri kurulmaktadır"⁵¹.

Sürgünde bulunan üç Türk, 13 Kasım 1988'te *Demokratik İnsan Hakları Koruma Ligi*'ni⁵² kurma kararı almış ve 10 Aralıkta radyolarda duyurarak resmi olarak ligin kuruluşunu ilan etmiştir⁵³. Bunun yanı sıra Bulgar aydınlar tarafından oluşturulan bazı legal dernek ve sivil toplum örgütleri, Bulgaristan'daki Türklerin ve diğer Müslümanların hakları konusunda kamuoyu oluşturmaya başlamıştır.

30 Ocak 1989 yılında Cebel'de *Viyana-89'a Destek Derneği*⁵⁴ kurulmuş, Nisan ayında ise Kazanlık'a bağlı Dolno İzvorovo'da *Müslüman İnisiyatif Komitesi*⁵⁵, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın Ocak 1989'da Bulgaristan'a yapacağı resmi ziyaret, çok büyük önem taşımaktadır⁵⁶. Çünkü resmi görüşmeler dışında totaliter rejime muhalif olan sivil toplum örgütleri temsilcileriyle de görüşme talebinde bulunmuş ve Bulgar yetkilileri bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. François Mitterrand'la görüşecekler arasında *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* temsilcileri de vardır. Ancak en önemlisi, *Derneğin Türk Kanadı*'nın bir temsilcisinin (Varna sorumlusunun)⁵⁷ de François Mitterrand'la görüşme listesine alınmış olmasıdır. Bulgaristan Türklerinin ve

⁴⁸ Bkz. Liberation, 13.01.1989; Le Monde, 18.01. 1989;

⁴⁹ Sabri İskender.

⁵⁰ Aziz Bey, *a.g.e.*, s. 34-35.

⁵¹ Petır Yapov, *a.g.e.*, s. 91.

⁵² İçişleri Bakanlığının raporlarında *Demokratik İnsan Hakları Koruma Ligi*'nden ilk defa 17 Mart 1989'da söz edilmektedir. *Bkz.:* Veselin Angelov, *Sekretno!*, s. 119-120.

⁵³ Aziz Bey, *a.g.e.*, s. 9-10.

⁵⁴ Derneğin Başkanı Aynı Veliyev, Sekreteri de İsmet İsmailov'dur.

⁵⁵ Veselin Angelov, *Sekretno!*, s. 152; Petır Yapov, *a.g.e.*, s. 88. Kurucuları İbrahim ve Ferhat Runtov kardeşlerinin olduğu bu komitenin adı, bazı kaynaklarda *Müslüman Grev Komitesi* olarak verilmektedir.

⁵⁶ Veselin Angelov, *Sekretno!*, s: 81, 96.

⁵⁷ Zeynep İbrahimova Mustafova.

diğer Müslümanların sorunları ve istekleri ilk defa bir Batı ülkesinin siyasi liderine iletilecektir.

Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği Türk Kanadı temsilcilerinin yürüttüğü mücadele, Kaolinovo'ya bağlı Kliment [Emberler] ve Pristoye köylerini, derneğin merkezi haline getirmiştir. 27-29 Ocak 1989 tarihli istihbarat raporunda, Şumnu bölgesindeki Türklerin ruh halinde bir farklılık gözlemlendiği anlatılmaktadır. Buna göre Kliment'in bağlı olduğu özellikle Kaolinovo ilçesinde, derneğin Varna sorumlusunun François Mitterrand'la yapması planlanan görüşmesinin önlenmesi, aynı bölgenin diğer Türk yöneticisiyle⁵⁸ birlikte tutuklanmaları, açık grevleri ve yürüttükleri mücadele konusunda yorumlar yapılmakta, sürekli olarak Batı radyo istasyonlarının yayınları dinlenmektedir. Tüm bu gelişmeler, halkın moralini ciddi biçimde düzeltmektedir⁵⁹. Bulgaristan'da 1988 yılının ortasından sonra Türklerin zorunlu eritme politikasına karşı legal mücadelesi sonucunda hafif de olsa esmeye başlayan özgürlük rüzgârı, cezaevlerinde bile hissedilmektedir: 16-22 Ocak 1989 tarihine ait İçişleri Bakanlığının raporunda şu bilgi mevcuttur: “Sofya Cezaevinde bulunan, adları değiştirilmiş 13 mahkûmun, Batı yayın organlarında yayımlamak amacıyla Fransız Elçiliğine iletmek üzere hazırladığı bir bildiri ele geçirilmiştir. Bildiride “Bulgaristan'daki Türk azınlığına karşı soykırım işlendiği” konusunda yetkililere karşı ciddi suçlamalar yöneltilmektedir.”⁶⁰

Özellikle Şumnu'daki Türklerin moralinin bu derece yükselmesi, Bulgar yetkilileri ciddi biçimde rahatsız etmiştir. Bulgaristan Hükümeti, Türklerin legal mücadelesini önlemek için, derneğin ilk 5 Türk üyesini (iki aile fertleriyle birlikte toplam 8 kişi) 3 Şubat 1989'da zorla Avusturya'ya sınır dışı etmiştir.⁶¹ Aynı ay içinde dernek üyesi olan iki kişi daha ailece (8 kişi) sınır dışı edilmiştir.⁶²

Ancak rejim amacına ulaşamamıştır. Çünkü Bulgaristan'ın legal ve organize edilmiş bir mücadeleyle artık baş edemediği anlaşılmıştır. Bu sınır dışı uygulaması, derneğin faaliyetlerine son verememiş, aksine bölgedeki Türkleri mücadeleye sevk etmiştir. Kliment⁶³ ve daha sonra Dulovo'dan [Akkadinlar] seçilen yedek yönetici kadrosu⁶⁴, aynı şekilde Türklerin haklarını korumak konusunda büyük bir özveriyle çalışmaya devam etmiştir⁶⁵. Raporlarda, yukarıda söz edilen tüm dernek ve grupların faaliyetleri, asimilasyon siyasetini tehdit eden birer tehlike olarak yer almaktadır. 6 Mart 1989 tarihli bir rapora göre, Türkler ve diğer Müslüman-

⁵⁸ Yusuf Hüseyinov Babeçki.

⁵⁹ *A.g.e.*, s: 96, 100,101-102.

⁶⁰ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 464.

⁶¹ Veselin Angelov, *Sekretno!...s*: 100, 101-102, 105, 107.

⁶² Ali Aliosmanov Mehmetaliyev ve Sabri Hamdiyev

⁶³ *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği'nin* Varna sorumlusu Kliment'ten Alaeddin Sadikov Mehmedov, sözcüsü de Pristoe'den Zikri Zikriyev'dir.

⁶⁴ Veselin Angelov, *Sekretno!...s*: 101-102, 105, 107, 116-117.

⁶⁵ *A.g.e.*, s. 120.

Görüş

Akademik
Bakış

37

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

lar, şu bilince ulaşmışlardır: hakları ile ilgili sorunlar; farklı gruplar, oluşumlar ve dernekler çerçevesindeki legal mücadeleyle çözülecektir⁶⁶. Bu anlayışın oluşması ve olgunlaşması, Bulgaristan Türklerinin direnişindeki en önemli aşamadır.

Toplu Açlık Grevleriyle Asimilasyona Karşı Çıkmak

Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği Türk Kanadı'nın 10 üyesi (Kaolinovo ilçesinden), Nisan başında toplanarak zorunlu eritme politikasını protesto etmek amacıyla nöbetli açlık grevi başlatılmasına karar vermektedir⁶⁷. Derneğin Duloovo şubesinden 4 üyesi⁶⁸, 6 Mayıs'ta nöbetli açlık grevini, Hür Avrupa Radyosu aracılığıyla kamuoyuna duyurarak başlamaktadır. İstekleri, zorla değiştirilmiş Türk isimlerinin ve zorla silinmiş Türk etnik bilincinin iade edilmesiyle ilgilidir⁶⁹.

6 Mayıs tarihi, başka bir açıdan da büyük önem arz etmektedir⁷⁰. Ramazan Bayramının ilk günüdür ve yalnız açlık grevlerinin başlamasıyla değil, Şumnu'daki Tombul Cami'nde Bayram namazına katılmak için bölgeden toplanan 800-1000⁷¹ kişiden oluşan cemaat, Türklerdeki moralin ne kadar yükseldiğinin, cesaretin nasıl güçlendiğinin ve milli duyguların ne denli yüksek bir seviyeye ulaştığının göstergesidir. Şumnu bölgesindeki halk, manevi bir uçuşa hazırlanıyor gibi, tamamıyla korkuyu yenmiş durumdadır. Bulgaristan çapındaki dernek üyelerinden 100 kişi, kısa sürede açlık grevine katılmaktadır.

İçişleri Bakanlığı'na ait bir raporda, *Viyana-89'a Destek Derneği* kurucusu ve Başkanı Avni Veliyev'in, nöbetli açlık greviyle ilgili *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin* sekreteri Petir Manolov'la Plovdiv'de görüştüğü ileri sürülmektedir.⁷² *Demokratik İnsan Hakları Koruma Ligi*'nin üç yöneticisi⁷³ de açlık grevine 15 Mayıs'ta destek vermeyi düşünmektedir, ancak ikisinin sınır dışı edilmesi, dernek sekreterinin greve ayın 12'sinde başlamasına neden olmaktadır. Lige 14 Mayıs'ta üye olan Şumnu'dan 2-3 kişi, 17 Mayıs'ta açlık grevine destek vermektedir.⁷⁴

⁶⁶ A.g.e. , s. 112

⁶⁷ A.g.e. s. 153.

⁶⁸ Fevzi Recepov Hüseyinov, Zakir İsmailov Mustafafov, Hakkı Hakkıyev Mehmedov, Remzi Süleymanov Nacimov. Bkz.: Lilyana Aleksandrieva, *Nyakoga v 89-ta. Intervyuta i reportaji ot arhiva na jurnalistikata ot radio "Svobodna Evropa Rumyana Uzunova*, Fondatsiya "D-r Jeşyo Jelev", Sofia 2007, s. 341.

⁶⁹ A.g.e.

⁷⁰ İçişleri Bakanlığının raporlarında nöbetli açlık grevlerini başlatanların hep *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Kanadı* üyeleri oldukları gösterilmektedir. Bkz.: İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 504; Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s. 155; İbrahim Yalimov, a.g.e., s. 458; Spravka No 491, tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400. Bu bölge insanların daha Ocak ayında katıldıkları açlık greviden büyük bir tecrübeye sahiptir.

⁷¹ Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s. 156.

⁷² Bkz.: Spravka No 49(5), tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400.

⁷³ Mustafa Ömerov, Ali Mustafafov ve Sabri İskender.

⁷⁴ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 506; Aziz Bey, a.g.e. Ekler - Spravka: s. 4-5.

Mayıs ayı, *Demokratik İnsan Hakları Koruma Ligi*'nin üç yöneticisi açısından da oldukça önemlidir. 20 Nisan'da Hür Avrupa Radyosu aracılığıyla ligin birinci kongresinin, 20 Mayıs'ta Yablanovo köyünde düzenleneceği haberi üyelerine duyurulur⁷⁵. Polis yetkilileri, düzenlenmesi planlanan kongreyi önlemek için farklı Bulgar köylerinde sürgünde bulunan üç yöneticiyi 9-16 Mayıs tarihleri arasında sınır dışı eder. 20 Mayıs'ta Yablanovo'da küçük bir kalabalık toplansa da, polis güçleri tarafından kısa sürede dağıtılır.⁷⁶ Sonuç olarak bu kongre duyurusu, bölge Türklerinin kitlesel protesto yürüyüşüne dönüşmüştür.

Türklerin Protesto Yürüyüşleri

6 Mayıs'ta *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği Türk Kanadı* tarafından Dulovo köylerinde başlatılan ve daha sonra tüm Bulgaristan Türkleri tarafından desteklenen nöbetli açlık grevleri, barışçıl yürüyüş ve mitinglere dönüşmektedir⁷⁷. Arşiv belgelerinde yer alan raporlardan da anlaşıldığı gibi, 19-21 Mayıs'ta Cebel'de yapılan barışçıl yürüyüşler, özellikle *Viyana-89'a Destek Derneği* ve *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği Türk Kanadı*⁷⁸ yöneticileri tarafından düzenlenmektedir⁷⁹. İçişleri Bakanlığının bir tutanağına göre Cebel'deki Türkler, bir *Viyana-89'a Destek Derneği* yöneticisinin ve *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği Türk Kanadı* bölge sorumlusunun tutuklu olmalarından dolayı protestoya girişmiştir⁸⁰. 1600 Türkün katıldığı protesto sırasında, "*Biz Türküz!*", "*Demokrasi!*", "*Adlarımızı geri istiyoruz!*" gibi yazılı sloganlarla Bulgaristan Türklerinin istekleri dile getirilir. Her iki derneğin önde gelenleri, kalabalığa hitap eder⁸¹. Cebel'de düzenlenen bu yürüyüş, Bulgaristan Türklerinin ihlal edilmiş hakları açısından

⁷⁵ Aziz Bey, *a.g.e.*, s. 42; Aziz Bey, *a.g.e.*, Ekler- Spravka, s. 4; İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 511-512.

⁷⁶ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 513.

⁷⁷ Mihail Gruev-Aleksey Kalönski, *Väzroditelnyat proces. Myusyulmanskite obtnosti i komunistieskiya rezim*, Sofiya 2008, s.181.

⁷⁸ Spravka No 49(5?), tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400.

⁷⁹ *Viyana-89'dan İsmet İsmailov*, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Kanadı*'ndan Argir Trayanov Traykov (Türk isimleri tespit edilememiştir). İsmet İsmailov "*Vizrodenite - 20 godini pokisno*" (*Dönüştürülmüş Olanlar - 20 Yıl Sonra*) adlı belgeselde Cebel'deki yürüyüşlerin 19 Mayıs'ta başladığını söylemektedir. Söz konusu yürüyüşlerin 19 Mayıs'ta başladığı ile ilgili görüşler, uzmanlar tarafından gittikçe daha büyük kabul görmektedirler. Cebel protesto yürüyüşleri hakkında bkz: Spravka No 49(5), tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400; İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 513, 520;

⁸⁰ Rapora göre *Viyana-89'a Destek Derneği* yöneticilerinden İsmet İsmailov'un Mestanlı'da, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Kanadı* bölge sorumlusu Argir Trayanov Traykov'un da Cebel'de tutuklu olmasından dolayı protestoya girişmiştir A. T. Traykov, kalabalığın da desteğini alarak, İsmet İsmailov'un serbest bırakılmasını sağlar, ancak iki yönetici ertesi gün yapılacak bir cenaze töreninden de istifade ederek, tüm Türklerin sokağa dökülmesini sağlar. Bkz.: Spravka No 49(5), tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400.

⁸¹ Bkz.: Spravka No 49(5), tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400.

görsel

Akademik
Bakış

39

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

son derece önemlidir. Bu protesto, Batı Avrupa radyo istasyonlarında duyurulsaydı bölge halkının geniş katılımı sağlanabilirdi.

Bu arada, yaklaşık 20-30 km bir mesafede bulunan Kaolinovo ve Dulovo (Deliorman) ilçelerindeki ortam gittikçe gerginleşmektedir. Yerel yönetim, gerginliği azaltmak ve Türk nüfusunu yurdundan kopartıp atmak için formlar dağıtmaya başlar. Ertesi gün Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinin ilk yürüyüşünün başlayacağı Pristoe Köyü ve sona ereceği Kaolinovo Kasabasından iki kişi, 19 Mayıs 1989 tarihinde Hür Avrupa Radyosu Bulgarca masasında çalışan gazeteci Romyana Uzunova'yı telefonla arayarak, bölgedeki ortamla ilgili şunları duyurmaktadırlar:

"İsmail İsmailov: - Bulgaristan'daki Türk azınlığından "Hür Avrupa Radyosu"na selamlar! Dulovo'da olduğu gibi bugün, 19 Mayıs 1989'da, turist olarak yurt dışına çıkabilmek için Kaolinovo Emniyet Müdürlüğü'nden gerekli evrakların tümü verilmeden yalnız formlar⁸² dağıtılmıştır. Amaç Türk azınlığın açlık grevlerini kesmektir. Bu, Bulgar yetkilileri tarafından yapılan bir taktiktir (...). Şimdilik bu formlar, açık olarak değil, yalnız yavaş yavaş açlık grevlerinin yapıldığı bölgelerde dağıtılmaktadır. (...) Bu söylediklerimin programlarınızda olduğu gibi, diğer bağımsız radyo programlarında da yayımlanmasını talep ediyoruz. Şumnu'ya bağlı Kaolinovo'dan İsmail İsmailov Mehmedov ve Pristoye'den Ahmet Mustafafov adına."⁸³

20 Mayıs Cumartesi sabahı Pristoye'de toplanmaya başlanan kalabalık, Kliment'e varınca *Deutsche Welle*'nin saat 12: 00 yayınından miting duyurulmaktadır. Böylece yalnız Kaolinovo, Venets (Köklüce), Dulovo ilçelerinden değil, etraftaki başka köy ve kasabalardan akın etmeye başlayan halk, Kliment'te bir özgürlük kutlaması yapmaktadır. Meydandaki çocuklar, Türkçe şiir ve şarkı söyler, Kıymet⁸⁴ ismindeki genç kadın, halka hitaben coşkulu bir konuşma yapar. Bulgaristan Türklerinin istekleri dile getirilir, Türklerin ve Müslümanların elinden alınmış tüm hakların geri verilmesi istenir. "*Haklarımızı istiyoruz!*", "*Yaşasın özgürlük*", "*Barıştan yanayız!*" vb. gibi sloganlar atılır.⁸⁵ Polis raporlarına göre kalabalık, Kaolinovo'ya yaklaşıncı 5 000 - 6 000, görgü tanıklarına göre ise 10 000, hatta 15 000 kişiye kadar ulaşmıştır.⁸⁶

Barışçıl yürüyüş katılan Türklerin tek amacı, taleplerini Kaolinovo İlçe Merkezine iletmektir. Ancak burada emniyet ve silahlı güçleri tarafından tank

⁸² Bulgaristan vatandaşlarının elinde hiçbir zaman pasaport bulunmamaktaydı. Bir kişinin eline pasaport vermek, çıkış izni verildiği anlamına gelmekteydi. Turist olarak yurt dışına çıkmak için yapılan müracaatın anlamı, pasaport başvurusuyla örtüşmekteydi. Bu durum Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkeleri için de geçerliydi.

⁸³ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 508.

⁸⁴ Soyadı bilinmemektedir.

⁸⁵ A.g.e., s. 508.

⁸⁶ A. g. e., s. 509.

ve itfaiye arabalarıyla karşılanır, katılanların yolu kesilerek bir bölümü dağıtılır, halka karşı güç uygulanır, ateş açılır, birçok kişi yaralanır. Aldığı darbe sonucunda bir erkek Kaolinovo'da hayatını kaybeder⁸⁷. Gülten Osmanova isminde bir kadın, yetkililerle konuşarak, tutuklu olan bir erkeğin serbest bırakılmasını sağlar, Türklerin isteklerini iletir ve 2 gün sonrası için cevap verileceği sözünü almayı başarır⁸⁸.

Bu mitingde yıllardan beri ilk defa Türkçe şiir ve konuşmaların cesurca yapılmış olması, hem bölge halkı hem de Bulgaristan Türkleri için büyük önem taşımaktadır. Çünkü buna benzer barışçıl yürüyüşler, Varna ili Şumnu bölgesinin Kaolinovo ilçesinden başka diğer bölgelere ve daha sonra da Razgrad iline yayılmaktadır Ertesi gün (21 Mayıs, Pazar) emniyet güçlerinin bir ekibi, Kaolinovo mitingine katılan birkaç göstericiyi tutuklamak isteğiyle, ilçe merkezinden 7-10 km mesafedeki Todor İkonomovo köyüne gider. Pazar dolayısıyla çok kalabalık olan Türkler buna karşı çıkmaya çalışır. Kalabalığa açılan ateş sonucunda üç kişi öldürülür⁸⁹, birçok kişi de yaralanır. Bu kanlı olayları Batı ve Türk radyolardan duyan halkı durdurmak, artık mümkün değildir. Ardından sırasıyla Şumnu, Razgrad, Tolbuhin merkez, ilçe ve köylerinde, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Bulgaristan'da buna benzer barışçıl protesto yürüyüşleri düzenlenir. Emniyet güçlerinin müdahalesi sonucunda Mayıs direnişinin en yoğun seyrettiği Kuzeydoğu Bulgaristan'da toplam 9 Türk hayatını kaybeder⁹⁰. Türkler, ancak T. Jivkov'un 29 Mayıs'ta Bulgaristan halkına yaptığı seslenişinden⁹¹ sonra protesto mitinglerine son verir⁹².

Büyük 89 Göçü

Zorunlu asimilasyon aracılığıyla Bulgar nüfusunu artırma amacını taşıyan Jivkov rejimi, direniş sayesinde insanlık dışı asimilasyon uygulamasının hayalden ibaret olduğunu anlamıştır. Hükümet, öncelikle muhalif olan, halkın güvendiği ve önder olarak kabul ettiği yaklaşık 5 bin aydını, yürüyüşler arifesi ve hemen sonrasında sınır dışı ettirmiştir. Böylece ortaya çıkan olağanüstü durumu kontrol etmeyi planlamıştır. Ancak aydınlara karşı yapılan bu cezalandırma, geniş Türk kitlelerinin daha iyi organize olup haklarını talep etmeye sevk etmiştir.

⁸⁷ *A.g.e.*, s. 509. Hayatını kaybeden kişinin adı Necip Osmanov'dır.

⁸⁸ *A.g.e.*, s. 508-509.

⁸⁹ Mehmet Salih Lom, Mehmet Saraç ve Hasan Arnavut.

⁹⁰ Bu resmi rakamdır ve daha sonra almış oldukları yaralarından ölen Türkleri kapsamamaktadır.

⁹¹ *A.g.e.*, s. 517-519.

⁹² Birçok Bulgar siyaset bilimcisi ve tarihçisine göre, "Mayıs Hadiseleri" olarak adlandırılan Türklerin protesto yürüyüşleri, Sosyalist blokundaki totaliter sisteme karşı yapılan Macaristan Polonya ve Çek Prag Olaylarından sonra yer almakta ve ardından başlayan zorunlu güçle birlikte Jivkov rejiminin yıkılışını hazırlamaktadır.

Türklerin direnişi karşısında çözüm arayan Jivkov Hükümeti⁹³, insanlık dışı eritme uygulamasıyla, Balkan Savaşlarından sonra gerçekleştirilen ikinci büyük göçünü, daha doğrusu ikinci tehcirini gerçekleştirmiştir. Haziran ayından, vize uygulamasına geçildiği Ağustos ayına kadar 369 839⁹⁴ Türk, tüm maddi ve manevi varlıklarından mahrum edilerek sınırını açmak zorunda kalan Türkiye'ye gönderilmiştir.

Yeni yayımlanan gizli görüşme tutanaklarında T. Jivkov'un bu zorunlu göçün şartları ve gerçek amaçları konusundaki utanç verici görüşleri yer almaktadır. Daha önce de söylediğimiz gibi Bulgar siyasetçilerinin amacı, asimile olmayan Türklerden zorunlu göç aracılığıyla kurtulmaktır. Bunun için de daha önceki göçlerde yaptıkları gibi, Türklerde gereken göç psikolojisini oluşturmuşlardır. 7 Haziran 1989'da yapılan bir üst düzey toplantısında dile getirilen T. Jivkov'un sözleri, göçü ne kadar çok arzuladıklarını ortaya koymaktadır: *"Biz, büyük göç psikozunun eşiğindediz. Bu psikozu nasıl değerlendirmeliyiz? Bizim böyle bir psikoz ihtiyacımız var, iyi bir fırsat çıktı. Ben, sır olarak sakladığımız bir şey söyleyeceğim. Eğer biz bu halktan 200-300 bin kişiyi sınır dışı etmezsek, 15 yıl sonra Bulgaristan artık olmayacak. Bulgaristan, Kıbrıs veya ona benzer bir şey olacak"*⁹⁵.

Oysa protesto eden Türklerin gerçek amacı, Türkiye'ye göç etmek değildir. Türkler, yavaş yavaş Bulgar hükümetinin amacının kendilerinden kurtulmak olduğunu anlamakta ve protesto yürüyüşlerinde, isteklerinin doğdukları topraklarda insan gibi yaşamaktan, gasp edilmiş haklarını geri almaktan ibaret olduğunu dile getirmektedirler. Şumnu'da 24 Mayıs'ta yapılan yürüyüşle ilgili Rumyana Uzunova'ya bilgi veren Ayşe Fettova'ya göre mitingde, zorunlu isim değiştirme sırasında (1984-1985) ve o tarihe kadar asimilasyona karşı yapılan barışçıl yürüyüşlerde öldürülen Türklerin ruhuna Fatiha okunmuş, 15 ayrı istek dile getirilmiştir⁹⁶. Kalabalık, göç sözünü açan yetkililere *"Göç etmek değil, haklarımızı istiyoruz"*, şeklinde cevap vermektedirler⁹⁷. 7 Haziran'a ait *"Evler beledi-*

⁹³ İskra Baeva-Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 235.

⁹⁴ Petir Yapov, *a.g.e.*, s. 109.

⁹⁵ Petir Yapov, *a.g.e.*, s. 601.

⁹⁶ Türk isimlerinin iadesi; Okullarda Türkçe dersinin açılması; Din özgürlüğü; Yasak olan sünnetin serbest bırakılması; Cenaze törenlerinin din inanışlarına uygun bir şekilde yapılması; Bulgaristan'daki Türk azınlığın kültürünün gelişmesi; Gelecekte Bulgar ve Türkler arasında herhangi bir gerginliği önleyecek ve birliği sağlayacak bir ideolojik hazırlığın yapılması; Ülkenin ekonomisine zarar vermeyen barışçıl yürüyüşlere karşı güç kullanılmaması; Barışçıl mitingleri kınayan Bulgar Haber Ajansına yanlış bilgi verilmemesi; Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesinde Türk azınlığı tarafından seçilmiş temsilcilerinin bulunması; Bulgaristan Halk Cumhuriyeti sınırları dışında kovulan suçsuz insanların geri gelmelerinin sağlanması; Türkiye ve başka ülkelerle yapılan telefon görüşmelerinin dinlenmemesi, normal bir haberleşme imkanının sağlanması; Müftülerin, hükümet tarafından değil halk tarafından seçilmesi; Hapishanelerde asimilasyonla ilgili olarak tutulanların serbest bırakılması; Asimilasyona bağlı olarak işini kaybedenlerin yeniden işlerine dönmelerinin sağlanması. Bkz.: Veselin Angelev, *Sekretno!*, s. 164-165.

⁹⁷ Veselin Angelev, *Sekretno!..., s. 165.*

yeye kalacak (...). Evler şahıslara asla satılmasın. Hatta satın alanlar uyarılsın, satın alınmış evler kamulaştırılacak ve paralar yeni sahiplerine iade edilmeyecek. (...) Belediyeler fiyatı belirleyecektir. Eğer gerçek fiyatı 50 bin ise, ev sahibine 2 veya 3 bin ödensin.”⁹⁸ şeklindeki Jivkov’un sözleri, Türkiye’ye zorla gönderilen Türklerin malvarlığı ile ilgili resmi görüşü ortaya koymaktadır. Göç manzarasından gayet memnun görünen Jivkov, (...) *Belki de sınırlarını sonuna kadar açtığı için Türk Hükümetine teşekkür etmeliyiz (...)*⁹⁹, demektedir. Hükümetinin başında olan T. Jivkov, bir taraftan toplantılarda bunları söylerken, diğer taraftan da zorunlu bir göçün söz konusu olmadığını, giden “Bulgar Müslümanların” geçici bir ziyaret için yurdu terk ettiğini, Bulgaristan’da Türk asıllı bir azınlık bulunmadığını ve buna benzer gerçek dışı iddialarını hem ülkesine hem de dünyaya anlatmaya devam etmektedir. Tüm bu yaşananlardan dolayı da Türk Hükümeti ve Türk Milli İstihbaratını suçlamaktadır.

Sonuç

Bulgar siyasi yetkilileri, yüzyıllardan beri bu topraklarda yaşayan Türk ve Müslümanlardan kurtulabilmek için iki ana yöntemle başvurmuşlardır: Göç ve Asimilasyon. Amaç, Türk-Müslüman nüfusunu asimile etmek ya da ondan kurtularak mal varlıklarına el koymaktır. Birçok Balkan ülkesi Türklerden kurtulabilmek için göçe başvurmuştur, ancak zorla isim ve din değiştirme uygulaması, Bulgarlara ait insanlık dışı bir “buluş” olarak tarihe geçmiştir. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki göç konusu gündemden düşünce beşinci isim değiştirme kampanyası, 1984-1985 Kış’ında başlatılmıştır. Asimilasyona karşı çıkan çok sayıda Türk tutuklanmış, sorgulanma sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmıştır. Buna rağmen eritme uygulamalarına karşı bir direniş başlatılmıştır. Bulgaristan’daki Türkler, dışarıdan yardım beklemek yerine problemlerini kendi çabalarıyla çözebileceğinin farkına varmış ve grup, oluşum, dernek çerçevesinde örgütlenmeye gayret göstermiştir. Bu anlayışın oluşması ve olgunlaşması; Bulgaristan Türklerinin direniş sürecindeki en önemli aşamasıdır.

Bulgaristan’da yaşayan Türklerin zorunlu eritme politikasına karşı direnişi, Aralık 1984-Şubat 1985 tarihlerinde gerçekleşen beşinci ve en kapsamlı isim değiştirme uygulaması sırasında gösterilmiştir. Mayıs 1989’da doruk noktasına ulaşan Türklerin memnuniyetsizliği, açlık grevleri ve mitinglerle dile getirilerek tüm dünyaya duyurulmuştur. Barışçıl protesto yürüyüşlerine karşı açılan ateş sonucunda, 20’den fazla Türk öldürülmüş, yüzlercesi de yaralanmıştır. Türklerle uygulanan asimilasyonun başarısızlıkla sonuçlanması Jivkov ön-

⁹⁸ Veselin Angeleov, *Strogo poveritelno!...*, s. 603.

⁹⁹ *A.g.e.*, s. 605.

derliğindeki hükümetin yeniden göçe başvurmasına yol açmıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da meydana gelen 89 göçü gerçekleştirilmiş ve üç ay gibi kısa bir süre içinde 370 bin kişi malından, mülkünden ve en önemlisi vatanından olmuştur.

Kaynaklar

ANGELOV Veselin, *Sekretno! Protestnite aksii na turscite v Blgariya. Yanuari-may 1989*, Fondatsiya liberalna demokratsiya, Sofiya 2009.

ANGELOV Veselin, *Strogo poveritelno! Asimilatorskata kampaniya sreštu turskoto natsionalno maltsinstvo v Blgariya (1984-1989)*, Fondatsiya liberalna demokratsiya, Sofiya 2008.

ALEKSANDRİEVA Lilyana, *Nyakoga v 89-ta. Intervyuta i reportaji ot arhiva na zurnalistkata ot radio "Svobodna Evropa Rumyana Uzunova*, Fondatsiya "D-r Jelyo Jelev", Sofiya 2007.

BAEVA İskra - KALİNOVA Evgeniya, *"Vizroditelniyat protses". Blgarskata dirjava i blgarskite turtsi (sredata na 30-te – naçaloto na 90-te godini na XX vek)*, Tom I, Dırjavna agentsiya "Arhivi", Sofiya 2009.

BEY Aziz, *Demokratiçnata liga na tutscite v Blgariya (Noemvri 1988 - May 1989)*, İzdatelska kışta İstanbul, Sofiya 2004.

BİKOV Toma, *Dosieto na Dogan*, Millenium, Sofiya 2009.

GRUEV Mihail - KALÖNSKİ Aleksey, *"Vizroditelniyat protses". Myusyulmanskite obştnosti i komunistiçeskiya rejim*, İnstitut otvoreno obşstestvo, Sofiya 2008.

ŞİMŞİR Bilal N., *Bulgaristan Türkleri*, Bigi Yayınevi, Ankara 2009.

YALIMOV İbrahim, *İstoriya na turskata obstnost v Balgariya*, IMIR, Sofiya 2002.

YAPOV Petır, *Dogan. Demonat na DS i KGB*, İzdatelstvo Anabel, Sofiya 2009.

Göç